

Fra tekst til preken

En beskrivelse og drøfting av norske presters prekenforberedende praksis



HALLVARD OLAVSON MOSDØL, ETTER- OG VIDEREUTDANNINGSLEDER/UNIVERSITETSLEKTOR I PRAKTISK TEOLOGI VED DET TEOLOGISKE MENIGHETSFAKULTET

hmosdol@mf.no

Forberedelsen blir en jobb for å lage et godt reson-nement som gjør seg godt på papiret, slik vi har lært oss å gjøre det i studiet (...). Jeg glømmer ofte å tenke på fremføringen. Dette er dumt for jeg mener det er i fremføringen prekenen blir til.

Simen, prest i DnK

Ut fra prekenes nedslagsfelt og teologiske posisjon i en luthersk kontekst, kunne man tro at presters homiletiske arbeid var gjenstand for systematisk evaluering og empiriske studier¹. Dette synes i beskjedne grad å være tilfelle.

Det betyr ikke at det publiseres lite innen fagfeltet. De siste årene har det blitt skrevet atskillig relatert til Den norske kirkes nye teksttrekker (Se bl.a. Isaksen 2012, Skjevesland 2012 og Wirgernes 2012). Det er teologiske tidsskrifter med gjennomgang av søndagens tekster (Luthersk Kirketidende og Nytt Norsk Kirkeblad), og det finnes en strøm av stoff på nettet². I sum utgjør dette et omfattende homiletisk ressursmateriale.

Det er likefullt et faktum at det skrives lite om prekenpraksis. Det finnes mange faglige innspill til hvordan prester kan, eventuelt bør arbeide (Skjevesland 1995 og Nordhaug 2000 mfl), men lite empiri på hvordan de faktisk gjør

det. Dette gjelder ikke bare i norsk sammenheng, men også i våre nordiske naboland. I den grad det er skrevet homiletiske avhandlinger, har disse gjerne hatt fokus på resepsjon (Sundkvist 2003 og Austnaberg 2012) eller gravferdstaler (Leer-Salvesen 2011).

Jeg vil i denne artikkelen argumentere for at fagets manglende empirisk fokus har ført til en spenning mellom homiletisk teori og praksis. I studien mener jeg å kunne dokumentere at den homiletiske utdanningen har hatt begrenset praktisk-teologisk relevans; jfr. sitatet innledningsvis. Jeg vil argumentere for at prekenen i større grad må forstås som en *mundtlig* handling i tid og rom. En faglig dreining i muntlig retning vil legge føringer for hvordan man forstår og designer den prekenforberedende prosessen. Dette vil kunne få følger for hvordan man former den homiletiske utdanningen.

Problemstilling

Denne studien ønsker å bidra med ny innsikt og forståelse av norske presters *faktiske* prekenpraksis. Målet er å undersøke hvordan menighetsprester i Den norske kirke framstiller egne

prekenforberedende prosesser. Fokus er søndagens høymesse.

I studien stilles tre spørsmål: Hvordan organiserer prestene den prekenforberedende prosessen? Hva oppgir prestene som sentrale ressurser i det prekenforberedende arbeidet? Hva slags type manus er det de arbeider fram? Prestenes framstillinger drøftes i lys av homiletiske modeller, slik vi finner dem hos Olav Skjevesland (1995) og Halvor Nordhaug (2000).

Teoretisk bakgrunn

I klassiske tekster deles talens forberedelsesfaser inn i fem faser: *inventio* (finne stoffet), *dispositio* (disponere stoffet), *elocutio* (bearbeide språket), *memoria* (memorere talen) og *actio* (selve fremføringen). Leser man nyere norske lærebøker i homiletikk, vil man se at de er preget av dette mønstret.

Olav Skjevesland skisserer en metode der predikanten setter av noe tid hver dag til de forskjellige fasene (1995). Innledningsvis leser predikanten teksten som menighetslem – til egen oppbygging. Predikanten bør lære seg teksten utenat, slik at han kan relatere innholdet til ukas begivenheter. Denne lesningen har meditative trekk.

Halvor Nordhaug er også opptatt av presten kommer tidlig i gang (2000). Det første "stevnemøtet" (Nordhaugs begrep) er viktig. Det er i det innledende møte med teksten at prekenens forestillingsverden blir født. Både Nordhaug og Skjevesland er opptatt av at man skriver ned inntrykkene man får underveis. "De er Åndens første gaver i møte med tekstene." (1995:182)

Den innledende fasen følges av eksegetisk arbeid. Hensikten er å supplere og utdype foreløpig tekstforståelse med kritisk lesning. Skjevesland forventer at predikanten gjør en selvstendig oversettelse. Det å lese gresk "representerer et minstemål av teologisk-faglig vedlikehold" (1995:182). Nordhaug er mindre ambisiøs. Han nøyer med å si at en eventuell innsikt i grunnspråket har sin klare nytte. Både for Skjevesland og Nordhaug er målet med eksegesen å avklare tekstens tyngdepunkt, dens *intensjon*. Predikantens oppgave er å identifisere tekstens sentrale innhold, og videreformidle dette. Til dette tekstarbeidet disponerer predikanten

ulike verktøy. Skjevesland anbefaler strukturanalyse kombinert med retorisk analyse. Nordhaug omtaler redaksjonskritisk lesning. Begge mener at tekstanalysen bør søke støtte i kommentarlitteratur, og reflektere over hvorvidt teksten berører spørsmål innenfor systematisk teologi.

Mens Skjevesland gjør utførlig rede for den retoriske *inventio*-delen, er han mer summarisk når det kommer til de neste etappene (*dispositio* og *elocutio*). "Hovedsaken må være at et prekenstoff finner sin adekvate form for å realisere det budskap og den intensjon teksten bærer i seg, og som predikanten har forpliktet seg på." (1995:189)

Nordhaug er inspirert av den amerikanske homiletikeren Thomas Long (1989), og opptatt av prekenens *fokus*. Predikanten bør for seg selv være i stand til å formulere hva prekenen skal handle om i én setning. Det samme gjelder for prekenens tilsiktede virkning. Dette utfordrer predikantens evne til å ta valg. Nordhaug lanserer uttrykket *varmefeltet*, det ved teksten "som på en særlig måte aktiverer leserens energi". Han understreker at dette må korrigeres ut fra bevissthet om tekstens eget anliggende (2000).

I klassisk retorikk representerer *memoria* (lære utenat) og *actio* (framføringen) sentrale aspekter ved det prekenforberedende arbeidet. Dette gjenfinnes vi også hos Skjevesland og Nordhaug. Skjevesland anbefaler at predikanten memorer det ferdige manuset, og setter av tid til generalprøve. Nordhaug er eksplisitt på viktigheten av å øve; 20 prosent av prekenforberedelsestiden bør gå med til dette. Han anbefaler fullt manus. Skjevesland beskriver fullt manus som "en takknemlig løsning – og tillatt – ikke minst for de ferske predikanter som har behov for den trygghet et fullt utskrevet manus gir" (1995:191). Han lanserer punktmanus som et alternativ for den mer erfarne predikanten.

Det er klare forbindelseslinjer mellom klassisk retorikk og de homiletiske modellene som Skjevesland og Nordhaug presenterer. Det er samtidig viktige nyanser. Mens bevissthet om prekenen som *muntlig* handling gjennomsyrrer klassisk retorisk forståelse, slik vi blant annet finner den hos Cicero, står Skjevesland i en tradisjon der det prekenforberedende arbeidet i

stor grad handler om å forholde seg til skrevet tekst: Predikanten skal lese prekenteeksten (og lesetekstene), lese andre tekster om denne teksten (kommentarer, tekstgjennomganger etc.) og skrive en egen tekst, et prekenmanus, i sin helhet. Vi finner drag av det samme hos Halvor Nordhaug. Han vektlegger imidlertid i større grad forkynnelsen som muntlig tale (2000:25). Nordhaug er opptatt av prekenen som relasjon og skriver om nærværets betydning, øyekontakt og mental tilstedeværelse.

Metode

Denne studien bygger på er en kvalitativ undersøkelse gjort blant 90 norske menighetsprester høsten 2010 og høsten 2012. Datainnsamlingen fant sted i forbindelse med kurset "Kunsten å snekre en preken – med prostiet som verksted", et homiletisk etter- og videreutdanningskurs arrangert av Det teologiske Menighetsfakultet og Presteforeningen ved Fagråd i homiletikk. Undertegnede rolle i kurset var delt: I første kursrunde hadde jeg administrativt ansvar for å koordinere prosjektet. I andre kursrunde var jeg faglig ansvarlig.

Man kan spørre om dette engasjementet vanskeliggjør et kritisk forskerperspektiv? Forskningsobjektet i studien er prestenes framstillinger av egen praksis. Konkret skulle prestene i forkant av første samling beskrive en vanlig forberedelsesprosess "slik den framstår, ikke slik du tenker den burde være". Redegjørelsen skulle være på ca. tre A4-sider. De ble bedt om å fortelle om egen forberedende praksis, egen opplevelse av prekensituasjonen samt reflektere over personlig utvikling som predikant.

Denne studien bygger på analyse av disse tekstene. Det at jeg var involvert i kurset, bidro til at jeg ble kjent med deltakerne også *bak* tekstene og fikk anledning til å høre dem reflektere muntlig over egne framstillinger. Dette ga en bredere forståelsesramme. Ut fra dette kan man argumentere for at den aktuelle kursinvolvingen representerer en forskningsmessig styrke snarere enn et problem.

Deltakerne kunne velge hvorvidt den enkelte tillot at den homiletiske selvpresentasjonen ble brukt ifm. en undersøkelse under forutsetning av at materialet ble anonymisert. Samtlige ga

tillatelse til dette. Informantene opptre under psevdonym, og geografiske navn og stillingsbetegnelser er fjernet.

Blant informantene er det 72 menn og 18 kvinner. Disse er spredt på åtte forskjellige prosti i seks forskjellige bispedømmer i Den norske kirke. Samtlige prester i prostiene er representert. Dette innebærer at materialet representerer en bredde hva alder, utdanningssted, geografi og kirkelig tilhørighet angår. Det er grunn til å anta at studien gir et godt grunnlag for å snakke om tendenser i norske presters prekenforberedende vaner.

Analyse

Innledningsvis ble tekstene lest fra et *kvalitativt* perspektiv. Målet var å se om det var mulig å identifisere mønster i de prosesser som ble beskrevet. Dette metodiske grepet ligger nær det Bergström & Boréus kaller *innholdsanalyse* (2005:24ff). I innholdsanalyse ser man på hyppighet av angitte tema og ordvalg i tekster. På bakgrunn av dette forsøker man å grovsortere i kategorier, og beskrive prosesser.

Studien har også et *kvantitativt* perspektiv. For å kartlegge omfang av ulike homiletiske delpraksiser utviklet jeg kodingsskjema med utgangspunkt i det foreliggende materialet. Til første forskningsspørsmål ("Hvordan organiseres prekenprosessen?") formulerte jeg tre underspørsmål: Når oppgir informantene at de har sitt første møte med prekenteeksten? Når forteller informantene at de vanligvis er ferdige med prekenarbeidet? Og i hvilken grad oppgir informantene at de pleier å øve på prekenen?

Relatert til andre forskningsspørsmål ("Hva oppgir informantene som sentrale ressurser i det prekenforberedende arbeidet?") ble følgende kategorier etablert:

- a) "Bruk av gresk"
- b) "Bruk av teologiske kommentarer"
- c) "Bruk av tekstgjennomganger"
- d) "Bruk av internett"
- e) "Samtale med andre prester"
- f) "Samtale med frivillige"
- g) "Samtale med kantor"
- h) "Samtale med andre i stab"
- i) "Nyheter"
- j) "Kultur"

- k) "Historie"
- l) "Personlige erfaringer"
- m) Eget prekenarkiv
- n) "Liturgisk kontekst"

Ut fra hvordan informantene framstilte egen praksis ble de registrert med "ja" eller "ikke angitt" på hvert av disse.

Til tredje forskningsspørsmål ("Hva slags type manus er det informantene vanligvis skriver?") ble samme metode benyttet. På dette spørsmålet var svaralternativene tredelt:

- a) "Fullt manus"
- b) "Punktmanus"
- c) "Preken uten manus"

Den følgende presentasjonen struktureres ut fra de tre forskningsspørsmålene. I analysen vektlegges beskrivelse av prosesser, men det henvises også til kvantitative resultat.

Første forskningsspørsmål – prosessen i fugleperspektiv

Hvordan organiserer prestene prekenprosessen? På et overordnet plan kan det se ut som informantene følger Skjevesland og Nordhaug i deres generelle anbefalinger. 84 % informantene forteller at de starter forberedelsene tidlig samme uke som de skal preke (i løpet av mandag, tirsdag eller enda tidligere). Kun et mindretall (7 %) oppgir at de pleier å starte seint samme uke.

Egil beskriver en praksis som er representativ for mange. Han er opptatt av å komme tidlig i gang. "Det var altfor mange lørdagskvelder som gikk fløyten de første årene." Han leser tekstene tidlig, ofte allerede på mandagen.

Det settes i gang en idè-dugnad over teksten ut fra egne opplevelser, sted og tid, tilhørernes alder og bakgrunn, videre hendelser den siste tiden som menigheten er opptatt av. Prosessen føres videre på torsdag eller fredag. Jeg setter meg aldri ned og fullfører prekenarbeid i ei økt. Det blir gjerne små intervaller over en viss tid, og daglig bearbeiding i tanken. (Egil)

Egil har ikke skjermet et fast tidspunkt til prekenkriving. Forberedelsen skjer i de tidslommene han har til rådighet innimellom gravferder, dåpssamtaler, konfirmantundervisning, møter osv. Prosessen, sett utenfra, kan framstå som lite dialogisk. Arbeidet involverer ikke sam-

tale med andre, stab eller frivillige. Det er heller ikke tekstsamlinger i prostiet. Egil beskriver like fullt en prosess som finner sted i dialog med konteksten. Han har vært lenge i bygda, kjenner kulturen og mener han "er ganske bra på å skape gjenkjennelse ved på bruke bilder fra hverdagen".

Jakten på tilknytning mellom bibeltekster og levd liv går igjen hos flere av informantene. Anne forteller at det å være menighetsprest oppleves som form for "kontinuerlig prekenrugging". Hun er stadig på jakt etter historier og erfaringer som kan egne seg i en preken. Halvparten av prestene i materialet uttrykker at denne livsstilen er noe de i hovedsak trives med. Prekenarbeidet omtales som en av de sentrale oppgavene, som gir identitet til presterollen.

Den andre halvparten gir eksplisitt uttrykk for ambivalens. Denne gruppen prester opplever også det å preke som meningsgivende og viktig, samtidig som de uttrykker at prekenarbeidet er slitsomt og utfordrende. Jens sier det slik:

Stort sett liker jeg å kunne forkynne, men mange ganger synes jeg forberedelsesprosessen kan være tung. Det har litt med tidspresset, som jeg synes har blitt tøffere og tøffere, med mer byråkrati og flere og flere møter og oppgaver. Men mest av alt opplever jeg at jeg med årene er blitt mer kritisk til meg selv og hvordan jeg presenterer evangeliet. Det oppleves som de enkle løsningene på klare problemstillinger man hadde i yngre år, ikke holder i det lange løp. Nyansene har blitt flere og det skarpe mer utvisket. (Jens)

Jens beskriver det han opplever som økende byråkratisering i kirken. Det legges opp til stadige reformer, mer samarbeid og involvering. De siste årene har forberedelsesarbeidet til søndagens gudstjeneste tatt mer tid enn før. Dette kan gå på bekostning av selve prekenarbeidet. Han trekker fram belastningen knyttet til det å stå på prekestolen uke etter uke. Utfordringen består blant annet i å finne et teologisk språk han kan stå inne for. Jens forteller om en personlig tro preget av færre klare svar. Han føler seg friere fra å skulle være "så teologisk kjedelig korrekt" og har fått en enklere stil.

Jeg opplever at jeg har blitt mindre opptatt av å få med alt i enhver preken, kanskje litt mer fokusert på én ting av gangen. Prekenene har kanskje blitt

litt kortere med tiden. Jeg håper også jeg har blitt flinkere til å konkretisere og ta på alvor menneskers liv og erfaring. (Jens)

Mye av forberedelsesarbeidet blir utført når han går tur med hunden. "Utfordringen er å huske de gode idéene når jeg kommer hjem." Selve utskrivningen av prekenmanus skjer ideelt sett på fredag. I praksis brukes lørdagen. Jens hører til den største gruppa av informantene (57 %), som oppgir at de utsetter prekenutskrivningen til lørdagen eller søndag morgen. For Jens er ikke dette en ønsket praksis.

Andre informanter forteller at sein utskrivning er et bevisst valg. Oskar utsetter konsekvent utskrivningen så lenge som mulig. Det handler om at han arbeider "best under press", og han har aldri klart å ha prekenen ferdig til "andre tidspunkt enn høymessetid". Denne arbeidsformen bidrar til at han kan være tettere på kontekst. I møte med bestemte mennesker i kirkebenken må "ting endres i prekenens kommunikative prosess". Han mener at prekenen ikke er ferdig før den er holdt; derfor kan han ikke svare på når han pleier å være ferdig. Lakonisk fastslår han at "søndagsfrokost er et ukjent fenomen i vår familie".

En fjerdedel av informantene (28 %) uttrykker eksplisitt at denne typen prekeninnspurt er en arbeidsform de ikke ønsker. Signe forteller om en praksis der hun gjør seg ferdig til et gitt tidspunkt, som en journalist forholder seg til deadline. "Jeg gjør meg ferdig senest innen fredag klokka 15." Hun har en strukturert rutine fra uke til uke, som også inkluderer å sette av tid til å øve på prekenmanus. Idealet er å lese gjennom teksten sju ganger. Da sitter hun på kontoret, leser gjennom manus og puffer. De færreste av informantene oppgir at memorering inngår i praksisen. Bare en av fem informanter forteller at de øver før de skal preke. For de fleste prestene består det prekenforberedende arbeidet i å skrive en preken, og lese denne så muntlig de klarer, fra prekestolen søndag formiddag.

På bakgrunn av dette er det interessant at halvparten av informantene (54 %) gir eksplisitt uttrykk for at de ønsker å bli friere og mer nærværende i formidlingssituasjonen. Torjus bruker mye tid på å pusse språket, finne gode språklige formuleringer og teologiske presiseringer. Han

understreker viktigheten av et solid skriftlig forarbeid. Samtidig har han en fornemmelse av at den arbeidsformen han er sosialisert inn i og praktiserer, har en slagside. Ofte enn han liker skriver han manus som han føler ikke kommuniserer. Det ser bra ut på papiret, men fra prekestolen oppleves det annerledes. Det er som stoffet blir for komprimert og abstrakt.

Hvis jeg skulle peke på ett punkt jeg særlig ønsker å jobbe med som predikant og formidler, er det på den muntlige formidlersiden. Jeg tror om meg sjøl at jeg kan formidle en skrevet preken uten at det blir opplesning. Men min beste preken (i egne øyne, i et formidlerperspektiv) var da jeg hadde tre ord, og visste sann omtrent hva jeg skulle knytte opp mot disse tre ordene. (Torjus)

Torjus stiller spørsmål ved om norske prester tar nok høyde for at prekenen skal høres, ikke leses. Menigheten sitter ikke med manus i kirkebenkene. Om man som tilhører mister et avsnitt, kan man ikke stoppe og lese det om igjen, slik som man kan med et manus i hånda. Menigheten er overlatt til det den enkelte klarer å ta innover seg der og da. Torjus synes homiletikkundervisningen, slik han husker den fra studiet, var for teoretisk fokusert. Undervisningen ble fjern i forhold til det som ventet i praksisfeltet.

Oppsummering

Majoriteten av prestene i materialet starter den forberedende prosessen tidlig samme uka som de skal preke. De framstiller prekenarbeidet som en organisk prosess som vokser fram i løpet av uka. Selve utskrivningen skjer når det nærmer seg helg, ofte tett opp mot gudstjenesten. Informantene beskriver arbeidet som en meningsfull og identitetsskapende del av prestehverdagen. Samtidig uttrykker mange at det er et krevende arbeid. De færreste setter av tid til å øve på prekenen. Over halvparten av informantene uttrykker eksplisitt ønske å bli friere og mer nærværende i formidlingssituasjonen

Andre forskningsspørsmål – prekenarbeidets kilder

Når vi ser på hvilke prekenressurser som informantene trekker fram i sine framstillinger, ser vi betydelige forskjeller mellom homiletisk teori

(her representert ved Skjevesland/Nordhaug) og praksis. Dette gjelder ikke minst i forhold til bruk av grunnspråk, og generell holdning til det eksegetiske arbeidet.

Samtlige av de 90 informantene er prester i Den norske kirke. Dette innebærer at de tar utgangspunkt i definerte teksttrekker. Tekstene leses på norsk. Egen oversettelse av teksten fra grunnspråket er det bare én av prestene som forteller om. 25 % oppgir at de bruker gresk av og til. Noen nevner at de bruker andre oversettelser, for eksempel engelske eller ulike norske oversettelser, for å få et annet blikk på teksten.

Bibelkommentarer frekventeres av fire av ti (39 %). Nesten halvparten (48 %) oppgir bruk av prekansamlinger. Her kan man registrere signifikante kjønnsforskjeller. Mens over halvparten av mennene (54 %) forteller om prekansamlinger som relevant ressurs, gjør bare en av fire kvinner (22 %) det samme. Omtrent halvparten av informantene (49 %) oppgir at de bruker nettet som prekenressurs. På dette punktet skiller alder, ikke kjønn. I kategorien prester født før 1959 er det 30 % som bruker internett. I kategorien prester født 1960–1974 er gruppen dobbelt så stor (57 %), mens det blant de yngste (prester født i 1975 og senere) er 75 %. Den motsatte tendensen gjelder ved bruk av prekansamlinger. 64 % av de eldste nevner prekansamlinger; 40 % i mellomgruppen gjør det samme, men dette bare gjelder 25 % av de yngste.

Bruk av gresk, kommentarer, tekstgjennomganger og prekansamlinger utgjør det man kan omtale som *tradisjonelle* prekenressurser. Dette er kilder som informantene forteller at det ble brukt mye tid på i studietiden. Disse er imidlertid ikke blant de kildene som kommer høyest på informantenes lister. Det er interessant at denne typen ressurser f.eks. nevnes i mindre grad enn kategoriene "kultur" og "nyheter". 66 % oppgir "kultur" (litteratur, film, kunst) som en viktig ressurs, mens 65 % viser til "nyheter" (aviser, fjernsyn, radio).

De to ressursene som nevnes oftest, er "tekstgjennomganger i tidsskrift og bøker" samt "personlige erfaringer". 71 % av prestene oppgir at de gjør regelmessig bruk av tidsskrift og/eller bøker med tekstgjennomganger av søndagens

prekente kster. Konkret nevnes *Luthersk Kirketidene* av mange. Det som flest informanter trekker fram som kilde til søndagens preken, er "personlige erfaringer". 86 % oppgir at dagligdagse hendelser utgjør et viktig felt for inspirasjon i prekenarbeidet.

På den ene siden disponerer predikantene ressurser man i homiletikkfaget kan omtale som tradisjonelle. På den andre siden har vi dem som oftest nevnes av prestene. Det synes å være en tendens til at erfarne prester bruker mindre tid på det konkrete tekstarbeidet. Egil forteller at han som ung prest var opptatt av å lese bibelkommentater, "men dette skjer aldri lenger". Nå lar han i langt større grad erfaringer og konkrete hendelser i egen nærkontekst danne utgangspunkt for lesningen. Eksegetiske kommentarer synes han har lite å gi inn i den konkrete prekensituasjonen. Det er hans eget møte med teksten som er det sentrale. Den samme holdningen finner vi hos Georg:

Første del av prosessen er alltid min reaksjon på teksten, mine assosiasjoner og hvordan jeg kan tenke noen måter å formidle det på. Jeg ser på teksten som en drøm som skal tolkes, en rebus som skal tydes, et mysterium som skal avdekkes – særlig gjelder dette hvis temaet er en fortelling eller inneholder mytologisk tanker/fremstillinger. (Georg).

Georg er på jakt etter møtesteder mellom tekst og erfaring. Samtidig er han opptatt av at den ukritiske bibellesningen må suppleres. Av ressurser i det prekenforberedende arbeidet nevner han "generell bibelkunnskap, teologisk kunnskap og livserfaring". Kilder kan også være ting han "snapper opp i samtaler, i aktuelle hendelser eller for den saks skyld i tv-serier". Georg refererer til den amerikanske komikeren Seinfeld som et prekenforbilde. "Den slentrende undringen hans gir meg impulser til å se undres over livet i vår kristne, forkynnende kontekst." Dette innebærer at Georg er opptatt av mer enn ordlyd og formfullendte setningskonstruksjoner i et prekenmanus. Han har fokus på timing, stemmebruk og nærvær i situasjonen. Hvordan en preken formidles, legger avgjørende føringer for hvordan den høres, selve resepsjonen, mener Georg. Målet hans er en prekenform som har mer til felles med *samtalen*

enn foredraget.

Mens Georg er opptatt av erfaring og ”timing”, står Kåre i en tradisjon der disse aspektene har vært lite framhevet og til dels blitt sett på som teologisk problematiske. ”Ein prest må aldri gløyma at han er Guds munn, og Gud har mykje godt og viktig han vil ha sagt,” skriver Kåre. Han er opptatt av at predikanten må ”våge å være det Guds friske og frimodige mikrofonstativ som du vart skapt, kalla og utrusta til”.

Kåre står i en dialektisk tradisjon og er opptatt av Ordet. Han ser på predikanten som en ambassadør, en herold for evangeliet, ikke en slentrende standup-komiker. Et ideal er at predikanten med sin person ikke skal ta for stor plass. Til tross for denne teologiske grunnposisjonen beskriver Kåre en utvikling som har visse likhetstrekk med Georg. Kåre er blitt stadig mer opptatt av at forkynnelse og lesing av bibeltekster ikke finner sted i et nøytralt rom. All kommunikasjon filtreres gjennom den enkelte predikant – og lytter. Erfaringsmomentet kan man følgelig ikke se bort fra.

Livet er ein umåte viktig prestelærar! Då vi var unge kunne vi greitt teikna trua på ein serviett ved eit kafébord. Eg brukar nok ikkje lenger så mykje linjal og rette vinklar i forkynninga, som i starten. (Kåre)

Kåre er like fullt opptatt av at eksegesi må inngå i presters prekenforberedende praksis. Han er opptatt av at predikanten bør vite noe om de rådende sosiale, politiske og religiøse forhold, den sammenheng teksten står i. Den som ikke tar seg bryet med et solid tekstarbeid, risikerer dessuten å øve vold på teksten, mener Kåre. Det handler om faglig respekt.

Mens Kåre er opptatt av tekstens autonomi, har Janne en annen tilnærming. Hun problematiserer tanken om at en teksts innhold kan reduseres til ett budskap. Historiske tekster har snarere et mangfold av mening. Det kommer an på ståstedet for den enkelte predikant og lytter. Ulike erfaringer og fokus kan bidra til vidt forskjellige opplevelser av en og samme bibeltekst. Tekstens meningspotensial går utover den historiske mening, og Janne er opptatt av det teksten skaper av mening akkurat her og nå.

Jeg pleier å lese prekeneteksten en eller flere ganger. Av og til er det spontant et vers eller en setning som taler spesielt til meg, og som jeg da tenker blir tema eller hovedpunkt i prekenen. Andre ganger leser jeg teksten og går og grunner over den noen dager før jeg tar den fram igjen. Da dukker det kanskje opp noen ideer eller temaer, eller jeg setter noe av det jeg opplever eller hører i forbindelse med teksten, og tenker at det kan jeg ta med i prekenen. Jeg leser sjelden annen litteratur før jeg begynner skriveprosessen, men pleier å be om at Gud må vise meg eller tale til meg. (Janne)

Janne beskriver en praksis der eksegetisk arbeid med fokus på tekstens historiske kontekst ikke spiller en fremtredende rolle. Dette betyr ikke at hun ikke bruker tid på bibelteksten, men dette skjer i liten grad inspirert av de metodiske verktøyene hun lærte på teologistudiet. De var mest nyttige når det skulle skrives akademiske bibelfagsoppgaver. Hun leser, ber, ”og så setter jeg meg ned og begynner å skrive. Da kommer prekenen litt av seg selv. Den blir til mens jeg skriver.” Dette er en praksis som synes å gjelde for en ikke ubetydelig del av prestene i materialet.

Særlig en del av de yngre informantene synes å være fremmede for å snakke om ”tekstens intensjon” (Jfr. Skjevesland), som om dette var en statisk størrelse som den lutherske kirke gjenopplaget med reformasjonen, og som kirken har båret fram til vår tid, som i en stafettpinnveksling. Implisitt i det de skriver, synes det å være en hermeneutisk grunnholdning som ikke kan slå seg til ro med en slik forenklet overføringsmodell. For disse informantene synes meningsproduksjon å være en mer komplekst og dynamisk sammensatt prosess, der ikke bare predikanten, men også lytteren er med og skaper mening.

Liturgi som ressurs i prekenarbeidet

I materialet er det en gruppe som skiller seg ut. Det er de prestene som skriver like mye om forberedelsen av selve gudstjenesten, som om prekenarbeidet. Inga er eksplisitt på dette: ”Prekenarbeidet er sekundært i forhold til gudstjenestearbeidet.” Hennes prekenforberedende praksis er preget av liturgisk helhetstenkning.

Jeg ser på bibeltekstene, lager agenda, velger sanger, tenker over hvem som skal inviteres eller

spørres om involvering osv. Dette gjør jeg god tid i forveien, og for flere gudstjenester av gangen. (Inga)

For Inga er det mer enn bibelteksten som står i fokus når hun forbereder den enkelte gudstjenesten. De meningsskapende ressursene er i like stor grad relatert til dagens plass i kirkeåret, hvem som kommer, musikalske ressurser og kirkerommet. Samarbeid med kolleger og frivillige er også en viktig ressurs. For Inga er det gudstjenesten som *totalopplevelse* som gjør gudstjenesten til en meningsskapende handling. Dette innebærer at hun ikke bare har fokus på hva som står i prekenmanus, bønner og den øvrige liturgien, men også på den konkrete formidlingen. Dette betyr at forberedelsen får et kroppslig preg.

Anne forteller om en praksis der oppvarming av kropp og stemme, samt nærvær i rommet er en viktig del av forberedelsen:

På søndag morgen ringer klokka kl 07.30. Jeg spiser frokost alene og drikker en kopp te. Det er nesten som et ritual, siden jeg aldri ellers i uka velger te fremfor kaffe. Jeg drar hjemmefra en gang mellom klokka åtte og ni. Når jeg kommer til kontoret i kirka så jobber jeg meg gjennom hele gudstjenesten for å få den inn under huden. Jeg varmer opp stemmen. Synger gjennom salmene. Ber bønnene. Skriver ut dåpsattestene. Og holder prekenen høyt for meg selv en to-tre ganger. Ofte gjør jeg noen finjusteringer på morgenen, og flikker litt. Men det er mest av kosmetisk art. (Anne)

Denne tendensen finner vi ikke bare hos kvinnelige prester i materialet. Hans, en av de erfarne informantene, forteller at da han ble ordinert for 40 år siden, ble søndagens forberedelse sett på "som identisk med å skrive preken, samt skrive samseseddel til organisten". Han mener en av de store endringene i Den norske kirke er at prester generelt har større forståelse av at prekenen inngår i en større liturgisk sammenheng.

Oppsummering

Informantene disponerer en bred vifte av prekenressurser. De gjør i liten grad bruk av språkene de lærte på teologistudiet. Tradisjonelt eksegetisk arbeid blir nedprioritert. Informantene forteller om ulike lesestrategier. På tvers av

teologiske tradisjoner er det en tendens til å vektlegge kontekst og egen erfaring. Mange av informantene uttrykker eksplisitt bevissthet om at prekenen inngår i en liturgisk ramme. Dette er en tendens som synes å være blitt stadig sterkere.

Tredje forskningsspørsmål – hva slags manus skriver prestene?

En av tendensene i materialet er at informantene skriver fulle manus til søndagens høymessepreken. 83 % oppgir dette som hovedregel. Denne måten å jobbe på representerer ideal de har fått med fra teologistudiet. Et grundig arbeid med eksegese skulle resultere i strukturerte preker, gjerne i tre punkt, preget av innholdsmessig klarhet og språklig presisjon. Oskar er representant for denne tradisjonen:

For meg er det viktig å skrive fulle manuskript. Ikke for å lese det opp, for det oppleves lite inspirerende for en tilhører. Men når en skriver noe ned, er det et tegn på at forberedelsesprosessen er tatt et steg videre mot framføringen. Dette gir ro i arbeidssituasjonen, og følelsen av å være ferdig med noe (...). En opplever at mange presserende oppgaver ligger på en, også mange forberedelser av "taler" til kirkelige handlinger eller andre gudstjenester og foredrag. Skriver man ned full tekst, er oppgavene sortert og klarert. Dessuten er det viktig at formuleringene er korte og saksvarende innholdsmessig. En slipper tomt prat og utflytende preker. (Oskar)

Både språklige, teologiske og praktiske grunner til grunn for Oskars valg. Dessuten er det godt å ha følelsen av "å være ferdig med noe". Dette er synspunkt han deler med majoriteten av prestene i materialet. Når de entrer prekestolen søndag morgen, har de med seg fullt utskrevet manus. En liten gruppe (9 %) forteller at de normalt bruker punktmanus.

En tilsvarende liten gruppe blant informantene (8 %) skiller seg imidlertid klart ut.

Jonas er en av prestene som preker *uten* manus. Hans erfaring er at det å frigjøre seg fra manus har bidratt til et "større, bedre og mer intenst nærvær" i prekensituasjonen. Det tok han over tjue år før han våget å introdusere denne prekenpraksisen i høymessekontekst.

Grunnen til at eg tidlegare føretrakk fullt manus, var trangen til tryggleik i stoa. Det var trygt å vita

kva eg skulle seie, og det var til stor hjelp til å få sagt det eg verkeleg ville seie. Det er lett for meg å snakke, og eg treng ikkje manus for å stå føre ei forsamling og lage lyd (...). Manus hjalp meg til å halde fokus. (Jonas)

Problemet var at Jonas følte bruk av manus "stengte for kontakt med tilhøyrarane". Det var som om det fysiske møtet ble tappet for intensitet, som om det la seg et filter mellom ham og lytterne. Nå opplever han at han er mer opptatt av her-og-nå-situasjonen, "ikkje det å fullføre eit manus". Jonas forteller at en ny bevissthet om prekenens muntlige karakter har fått implikasjoner hvordan han forbereder seg. Valget om å preke manusfritt har fått følger for hvordan han tenker om struktur, antall poeng og teksturen i språket.

Valget av manusfrie prekerer styrer også måten han leser bibeltekstene på. Han starter med å lese prekenteeksten tidlig samme uke; åpner seg for teksten og gir seg selv tid til å la denne modnes. På torsdag eller fredag leser han teksten på ny. Han skriver ned viktige ord og slår opp i teologiske kommentarer. "Så lytter eg innover meg sjølv. Kva har eg fått? Kva har eg å gje? Kva ynskjer eg å gje?"

Som et resultat av denne lytteprosessen definerer Jonas et *fokus* for prekenen. Det er avgjørende å etablere en prekenstruktur som sikrer at prekenen har framdrift. Det må være noe som ligger ham på hjertet. Hvis ikke han er berørt, tviler han på at han skal kunne berøre andre. Det er viktig at prekenen ikke er for komplisert. Strukturen og poengene må ikke være mer krevende enn at han er trygg på at han klarer å memorere dem. Det handler ikke om memorering i form av pugging av ferdig utskrevne setninger, men snarere om å huske hovedpunkt og deres indre sammenheng. Han fokuserer særlig på å finne en god åpning og avslutning. "Det er lett å fly, men vanskeleg å lande."

Jonas har en praksis som langt på vei ligner mange av kollegene; han leser prekenteeksten, grunner på rammene for gudstjenesten og "ruger" på teksten. Vektleggingen av muntlighet innebærer imidlertid at forberedelsen har en grunnleggende *annerledes* karakter. Han beskriver en praksis som kan gi assosiasjoner til

en jazzmusiker som har øvd i årevis for å kunne improvisere. "På søndagen møter eg opp i kyrkja, kjenner på stemningen i gudstenesta, ser kven som er der, prøver å fange noko aktuelt i augneblinken, seier det eg har på hjarta – med fokus på tema og illustrasjon; eg prøver å male for augo på tilhøyrarane."

Jonas får klart fram at denne prekenforberedende metoden ikke handler om å kutte svinger i det forberedende arbeidet. For Jonas handler den forutgående prosessen fortsatt om eksegetisk arbeid/språklig og teologisk bevissthet/tydelig disposisjon *kombinert* med mental tilstedeværelse i prekenøyeblikket. Det er en blanding av erfaring, grundig forberedelse, kreativitet og personlig trygghet, som inngår i den forberedende prosessen. Dette er en praksis som skiller seg fra hovedtendensen blant prestene i materialet. Mens majoriteten står i en tradisjon preget av akademias krav til skriftlighet, står Jonas i en tradisjon der actio-momentet vektlegges. Det er ikke hva som står i manus, som er interessant, men hva som blir *hørt* fra prekestolen.

Drøfting

Når vi sammenligner Skjevesland og Nordhaug sine modeller med informantenes praksis, finner vi både samsvar og forskjeller. Majoriteten av prestene starter prekenarbeidet tidlig samme uke. De setter av god tid til det Skjevesland og Nordhaug kaller før-kritisk lesning.

Mange av informantene synes imidlertid å begrense eget tekstarbeid til denne formen for lesning. Studien viser at prestene i materialet bruker lite energi på gresk, og eksegetiske verktøy fra den historisk-kritiske verktøykasse nevnes i ytterst beskjeden grad. Dette synes ikke bare å handle om at prestene er presset på tid (selv om de også er det). En del av dem forteller at de ganske enkelt har erfaring med at historisk-kritisk tekstarbeid gir dem lite til prekenen.

Erstatningen for eget tekstarbeid synes for mange prester å være det Olav Skjevesland kaller "homiletisk halvfabrikata", tekstgjennomgang i tidsskrift og bøker. Kombinert med egen livserfaring framstår dette som prestenes viktigste prekenressurser. Dette samsvarer med

en induktiv tilnærming til prekenfaget, snarere enn en deduktiv (Craddock 1971). Mens en del av prestene forteller at de tidligere hadde en tendens til å starte prekenen med et dogmatisk utgangspunkt som så ble appliserte på hverdagslivet, er dette prekenidealet endret hos mange. *Hverdagslivet* er ofte startpunkt i prestenes homiletiske prosesser. De mer bibelfaglige og systematiske teologiske perspektiv synes å være nedtonet i det forberedende arbeidet.

Denne tendensen i materialet reiser noen kritiske spørsmål til utdanningsinstitusjonene. Hvordan kan bibelfagene profilere seg slik at de i større grad oppleves som *ressurser* i det konkrete prekenarbeidet? Når bare én av 90 prester forteller at vedkommende regelmessig bruker gresk ifm. eget prekenarbeid (ingen nevner hebraisk), kan man da forsvare at grunnspråk fortsatt skal være obligatorisk på profesjonsstudiet i teologi?

At bibelfagene bør ha som ambisjon å hjelpe prestene til å snakke om noe *mer* enn tekstens historiske intensjon, synes opplagt. En av profesjonsutdanningens grunnleggende oppgaver er å utdanne prester som skal forkynne *evangeliet*. Spørsmålet er hva prestenes forkynneroppdrag kan bety for undervisningen i de klassiske disiplinene?

I spørsmålet om språkenes relevans kan man innvende at undersøkelsen ikke er entydig. En av fire informanter forteller at de av og til slår opp greske ord og uttrykk. Det at noen *ikke* skriver om eget arbeid med grunnspråk, trenger heller ikke bety at de ikke gjør det. Det er forskjell mellom *framstilt* praksis og *faktisk* praksis. Dette sier noe om at resultatene i studien bør leses som uttrykk for tendenser, ikke entydige funn.

Like fullt kan det se ut som at språkfagene i svært beskjeden grad anvendes, og at en betydelig andel av informantene beskriver en praksis der det tradisjonelle eksegetiske arbeidet er nedprioritert. Mange av prestene synes å streve med og sette den teologiske kunnskapen de besitter, i spill på en måte de opplever relevant.

Ett av de akademiske idealene står imidlertid fortsatt ved lag: Det er fullt utskrevne manus som gjelder i høymessen. Prestene kan gjøre unntak for familie gudstjenester, andakt på al-

dershjem og i andre mindre formelle sammenhenger. Høymessen oppleves som en mer krevende kontekst. Her følger majoriteten av prestene den homiletiske tradisjon de er sosialiserte inn i. Dilemmaet er at mange av informantene uttrykker at denne formen ikke *fungerer* tilfredsstillende. De synes de er lite frie, at manus binder dem på prekestolen. Over halvparten uttrykker eksplisitt at de ønsker å arbeide mer med formidling og evne til nærvær på prekestolen.

Ut fra et klassisk retorisk perspektiv kan man hevde at erfaringen med manglende kommunikasjon handler om en tradisjon som ikke har tatt prekenens muntlige karakter på alvor. For egen del vil jeg stille spørsmål ved om høymesseprekenen i for stor grad har blitt offer for *skrifflighetens* formkrav? Det er interessant at homiletisk litteratur i så liten grad drøfter forskjellen mellom det muntlige og det skriftlige som sjanger. Hva er kjennetegn for disse sjangrene? Hva er styrker og svakheter, og hvordan kan man gjøre seg best nytte av begge tradisjoner inn i en homiletisk sammenheng? Mer utdypende studier av dette feltet vil være et viktig felt for homiletisk fagutvikling. Det handler om å reflektere systematisk over hva det vil si å forstå prekenen som en muntlig handling i tid og rom.

Faglig utblikk

I en prekenforberedende praksis inngår et komplekst sett av handlinger som er organisk vevd inn i hverandre. En predikant leser Bibelen, ber, tenker, skriver, sammenfatter, strukturer, taler etc. Disse handlingene inngår i mønster som er vokst fram over tid, som hører til og kultiveres innenfor en gitt kontekst (Long 2010). Men kan hende at det å bli sosialisert inn i praksis innebærer å bli kjent med komponenter og standarder som inngår i praksisen som helhet. Det er ikke bare snakk om handlinger, men også holdninger, kunnskap og ferdigheter som står i en større meningssskapende sammenheng.

Ut fra dette kan man hevde at alt forberedende arbeid i en prekenprosess bør stå i relasjon til det som skal skje på prekestolen. Grundig eksegesi, god struktur og et gjennomarbeidet manus er nyttig, men disse komponentene bør

primært vurderes ut fra i hvilken grad de bidrar til praksisens overordnede mål: *Den muntlige prekenen*.

Hvordan vil en prekenforberedende prosess som kombinerer Skjevesland og Nordhaugs systematikk med Ciceros vektlegging av *actio* framstå? Blant norske prester er det noen som forsøker å kviste vei i dette landskapet, på jakt etter et prekenuttrykk som programmatisk kan oppsummeres med – fra *tekst til preken*. ”Dei stundene eg opplever særleg gode, er dei då eg kjenner at eg slepper meg laus, våger å dele det eg har på hjartet, på ein fri måte slik at tilhørarane får nye tankar og fornya tru,” skriver Jonas. Om Den norske kirke skal få flere predikanter som kjenner at de ”tør sleppe seg laus”, er homiletikkundervisningen et sted å starte. Man kan konkret vurdere å øke antall prekenøvelser, og det vil være en styrke om improvisasjon og kreativitet inngikk som en del av faget.

Gjennom å praktisere, systematisere, verbalisere og kritisk reflektere over komponenter som inngår i prekenprosessen, kan kirken som lærende fellesskap utvikle forståelsen av den komplekse kommunikasjons hendelsen, som en preken faktisk er.

Sammendrag

Artikkelen undersøker hvordan menighetsprester i Den norske kirke framstiller egne prekenforberedende prosesser. Fokus er søndagens høymesse. I studien stilles tre spørsmål: Hvordan organiserer prestene den prekenforberedende prosessen? Hva oppgir prestene som sentrale ressurser i det prekenforberedende arbeidet? Hva slags type manus er det de arbeider fram? Prestenes framstillinger drøftes i lys av homiletiske modeller, slik vi finner dem hos Olav Skjevesland (1995) og Halvor Nordhaug (2000). Artikkelen konkluderer med at man innen faget bør arbeide ytterligere med hva det vil si å forstå prekenen som en muntlig handling i tid og rom.

Litteratur

- Austnaberg, Hans: *Improving Preaching by Listening to Listeners: Sunday Services Preaching in the Malagasy Lutheran Church*, Peter Lang, Oxford.
- Bergström & Boréus (2005). *Textens Mening och Makt – metodbok i samhällsvetenskaplig text- och diskurs*. Studenlitteratur.
- Isaksen, Sjur (2012): *Ordet gjennom året. Evangeliebetraktninger om andre teksttrekke*, Luther forlag, Oslo.
- Leer-Salvesen, Bjarte (2011). *Levende håp: En praktisk-teologisk analyse av 51 presters forkynnelse ved gravferd*.
- Long, Thomas (2005): *The Witness of Preaching*. Westminster John Knox Press, Louisville, Kentucky.
- Long, Thomas G. and Leonora Tubbs Tisdale (2008): *Teaching Preaching as a Christian Practice*, Westminster John Knox Press, Louisville, Kentucky.
- Nordhaug, Halvor (2000) ... så mitt hus kan bli fullt. Luther forlag, Oslo.
- Skjevesland, Olav (2013): *En åpent dør. Søndagens evangelietekster til studium og forkynnelse*, Verbum forlag, Oslo.
- Skjevesland, Olav (1995): *Det skapende ordet. En prekenlære*. Universitetsforlaget, Oslo.
- Sundkvist, Bernice (2003). *En predikan – nio berättelser: En studie i predikoreception*. Åbo, Åbo akademi.
- Wirgenes, Paul Erik og Mari Wirgenes (2013): *Fra søndag til søndag 1. Rekke*, Det norske bibelselskap, Oslo.

Noter

- 1 Statistikken viser at det gikk 6,2 millioner til gudstjeneste i Den norske kirke i 2011. Dette gir et snitt på 96 personer per gudstjeneste. I tillegg forkynnes det i en rekke andre kirkelige sammenhenger. I 2011 forrettet norske prester 38.000 gravferder og 8.500 vigslar.
- 2 En gruppe prester har blant annet opprettet facebook-gruppa ”Presteskapet”. På denne utveksles prekenideer, prekenmanus etc.